

MANGLIETTI

ЕЛБАСЫ
ЖӘНЕ
ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ

14

Дүкен МӘСІМХАНҰЛЫ,

*филология ғылымдарының докторы,
профессор*

Қазақстанды да өз ішіне қамтыған әлемнің өркениетті елдерінің Ата заңында «Президенттің құқы мен міндеттері» деген баптар бар. Оған қарап отырсаңыз, күллі жер жүзі елдері президенттерінің құқықтары мен міндеттері негізінен ұқсас, шамалас болып келеді. Ал қашан да, қайда да Елін, Жерін сүйген, туған халқы мен Отанының тағдыры мен болашағын ойлаған президенттер сол Ата заңда көрсетілген міндеттердің «шеңберін» бұзып, белгіленген «сызықтан» шығып барып, ірі қадамдар жасайды, ұлы істер атқарады. Сондай Отаны мен туған халқының тағдыры үшін, елінің болашағы үшін жүрекжұтты батыл қадамдарға барып, теңдессіз ұлы міндеттерді арқалап, әрі ол міндеттерді ақаусыз атқарып келе жатқан елбасшыларының бірі – Қазақстанның тұңғыш Президенті, ұлт көшбасшысы – Нұрсұлтан Назарбаев деп айтуға толық негіз бар. Қазақ елін құру, қалыптастыру жылдары болып есептелетін алғашқы ширек ғасырда Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың мына үш ұлы қадамын президенттік қана емес, перзенттік хәм азаматтық еңбегі деп есептеуге болады! Олар: 1. Елордамызды Алматыдан Арқа төсіндегі Ақмолаға көшіріп әкеліп, Астанадай гүлденген қала салуы; 2. Көршілерімізбен шекарамызды бейбіт жағдайда, дипломатиялық жолмен шегендеп беруі; 3. Алыс-жақын шетелдерден бір миллионнан астам қан-

дас-бауырларымызды Отан құшағына оралтуы.

Тәуелсіз ел құрудың қат-қабат қиындықтарымен қатар жүзеге асырылған осынау ұлы игіліктердің әрбіреуін жеке-жеке «ғасырлық жеңіс» деп сеніммен айта аламыз. Осылардың ішінде, әсіресе, әлемнің түкпір-түкпірінде тарыдай шашырап жүрген ағайындарды Отан құшағына оралту, ол – мейлі саяси-стратегиялық тұрғыдан болсын, мейлі гуманитарлық-патриоттық тұрғыдан болсын, қашан да Қазақ елі үшін мәні мен маңызын, қажеттілігі мен өзектілігін жоймайтын құбылыс. Біз бүгінгі баяндамамызда осы мәселенің (ұлттық көші-қон) жай-жапсарын қаузауға тырысамыз.

Жалпы қай елде болмасын, қашан, қандай мәселеде болмасын, ұлттың жан саны, демографиялық фактор көп мәселені шешеді. Біздің елдің жағдайында, әр облысымызда ең кемінде 2-3 миллион халық өмір сүретін күнге жеткенде ғана тәуелсіздіктің тағдырынан алаңдамай күн кеше аламыз. Президент Н.Ә.Назарбаев та «Ұлт жоспары» бағдарламасында: «2020 жылы Қазақстан тұрғындарының жан санын 20 миллионға жеткізу» туралы ұлы міндетті жайдан-жай ортаға қойып отырмаса керек. Осы тұрғыдан келгенде «Оралман» деген атпен елге қосылған әрбір қазақтың тек соқа басының өзі баға жетпес байлық десек еш артық айтқандық емес... Міне осы ащы ақиқатты, көкейкесті қажеттілікті Елбасымыз күнілгері сезді, дер кезінде қимылдады.

Алаш баласының сан ғасырлық ұлт-азаттық күресі мен арман-мұратының арқасында, азат ел, тәуелсіз мемлекет болдық. Сол тәуелсіздік алған күннен бастап Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев тәуелсіз Қазақ елінің тағдыры мен болашағына қалай бас қатырса, тарихтың қилы кезеңдерінде тағдыр тауқыметімен жер бетіне тарыдай шашырап кеткен қазақ баласының да тағдыры мен болашағына дәл солай бас қатырды. Түптеп келгенде бұл екеуі, яғни тәуелсіз Қазақ елі мен шетелдерде өмір сүріп жатқан қандас бауырлар, екі бөлек дүние емес, бір-біріне мұқтаж, бірін-бірі толықтыратын, бірін-бірі бүтіндейтін бір құбылыс, бір мәселе, бір тағдыр, бір болашақ болатын. Себебі тәуелсіздігімізді жариялаған тұста мемлекетке атын беріп отырған титулдық халықтың республикадағы үлес салмағы қырық пайыздың о жақ, бұ жағында ғана еді. Осындай демографиялық жағдаймен азаттықтың алып айдынына шыққан Қазақ елінің кемесі күтпеген дауылды толқындарға шыдастық бере алар ма еді, бере алмас па еді?! Ол кезде үміттен күдік басым болатын... Қазақ елінің тағдыры мен болашағына

Иә, бүгінде ҚАЗАҚ ЕЛІ – ата-бабалары ғасырлар бойы аңсаған азат күнге жетіп, ТӘУЕЛСІЗДІК туын тіккен күннен бастап тағдыр талайымен төрткүл дүниенің төрт бұрышына тарыдай шашылған қандастарын қомақты қаражат бөліп, еліне шақырып отырған санаулы ғана МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ бірі. Соның арқасында өткен ширек ғасыр ішінде 350 мыңға жуық отбасы АТАЖҰРТҚА оралып, бұрыннан керегесі кең, бүгінде өзгелермен терезесі тең тәуелсіз ЕЛІМІЗДІҢ ХАЛҚЫ 1 миллионнан астам қандастарымызбен толықты.

қатысты осынау күрмеуі күрделі мәселені жедел шешудің жылдам әрі бірден-бір төте жолы – шетелдерде өмір сүріп жатқан қандас бауырларды елге оралтып, сол арқылы ортамызды толтырып, жыртығымызды бүтіндеу екендігін Н.Ә.Назарбаев ерте аңғарды. Аңғарып қана қойған жоқ, жедел іске кірісті. Тіпті Елбасының бұл бағыттағы қадамы тәуелсіздік алмай тұрып-ақ басталып кеткені жұрт есінен көтеріле қоймаған болар.

1991 жылдың қыркүйек айы. КСРО толықтай тарاماған, Қазақ елі тәуелсіздігін әлі жарияламаған кез. Осы тұста егемен (суверенді) Қазақстан Республикасының Президенті ретінде Нұрсұлтан Назарбаев Түркияға ресми сапармен барған болатын. Сапар аясында Стамбул қаласында қазақ диаспорасының өкілдерімен кездесіп, оларды көшіріп алуға уәде берді. Бұл оқиға сол кезде тек Түркиядағы ғана емес, шетте жүрген күллі қазақ диаспорасының жүректеріне үміт отын жағып, көңілдеріне болашаққа деген сенім ұялатты. Сол кездесуде қазақ диаспорасының өкілдері Елбасынан «алғашқы кезекте жедел түрде Ауғанстаннан ауып барып Пәкістанда, Иранда, Сауд Арабиясында және Түркияда босқын ретінде қаңғып жүрген қазақ бауырларымызды елге қайтаруға қол ұшын беруін» өтінген болатын. Президент бұл өтінішті қабыл алып, әрі көпке созбай тәуелсіздігіміз жария болғаннан кейінгі аз уақытта Қазақстаннан арнайы әуе көлігін жіберіп, аталған мемлекеттерде босқын болып жүрген бауырларымызды атамекенге жеткізді.

Бір кездері тағдыр тәлкегіне түсіп, Ауғанстаннан пана таппай, бөтен ел, жатжұрттарға босып, азып-тозып жүрген сол бауырларымыз бүгінде Жетісай, Түркістан, Шымкент, Алматы және Ақтөбе облысы, т.б. өңірлерде өсіп-өніп, еңбек етіп, бақытты болашағының бесігін туған халқымен бірге тербетіп, отан құшағында алшаң басып жүр.

1991 жылдың 16 желтоқсанында Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялады. Осынау шексіз қуаныштың, ұлы дүбірдің ап-сабы басылып үлгерместен есік қағып, жаңа – 1992 жыл келді. Яғни, бұл Тәуелсіздік алғанымызға 15 күн ғана болған кез еді. Бұл күндердегі Қазақ еліндегі абыр-сабырды, мың сан қарбалас тірлікті ойша елестету де, қиялмен бағамдау да қиын емес еді. Алайда Елбасы Н.Ә.Назарбаев уақыт тауып, шетелдерге хабар тарату радиосынан сөз сөйлеп, алыста жүрген ағайындарға ақ тілегін

жолдады. Азат ел, тәуелсіз мемлекет басшысының үні қандай асқақ, сөздері қандай жалынды еді! Әуе толқынынан саңқылдай шыққан бұл тілекті ет құлағымен естіген қазақ баласының қуанышында шек болған жоқ. Әсіресе Елбасымыздың: «Қымбатты отандастар! Ежелгі атамекенінен жырақтап қалған Сіздерді кешегі күнге дейін ата-баба жеріне қайтып келе аламыз ба деген сұрақтың алаңдатып келгенін мен жақсы білемін. «Туған жердің түтіні де ыстық» дейді халқымыз. Қандас бауырларымызды байырғы ата қонысына тарту мақсатында Қазақстан Үкіметі арнайы қаулы қабылдады. Сондықтан атамекенге келемін деуші ағайындарға жол ашық. Ата-баба әруағы алдарыңыздан жарылқасын!» деген сөздерін толқымай тыңдау мүмкін емес еді.

Айтылған сөз ақиқатқа айналса ғана құнды. Елбасымыздың сөйлеген сөз, айтқан ойларының бәрі біртіндеп жүзеге аса бастады. 1992 жылы қыркүйек айында сол кездегі астанамыз Алматы қаласында Елбасының тікелей тапсырмасымен Дүниежүзі қазақтарының тұңғыш Құрылтайы шақырылды. Ғасырлап азып-тозған қазақ баласы бір-бірімен жылап көрісті. Мұндағы жұрт жеті атасы тіріліп келгендей қуанды. Шетелден келген бауырлар ұшақтан шыға салып, әуежайдың топырағына аунай кетіп, қара жерді құшырлана сүйді. Осы Құрылтайда Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы құрылды. Қауымдастық төрағасы болып Елбасы Н.Ә.Назарбаев сайланды.

Дүниежүзі қазақтарының тұңғыш Құрылтайы өткен соң, ұзамай 1992 жылдың қараша айында Иран Президентінің арнайы шақыруымен Қазақстан Президенті Иран еліне тұңғыш рет ресми сапармен барды. Осы сапарында Елбасы сол кездегі Иран Президенті Эли Акбар хашеми Рафсанжани мырзамен Иран қазақтарының тағдыры туралы арнайы әңгімелесіп, ондағы ағайынның атажұртына өз қалауы бойынша еркін көшуі туралы келісімге келді. Бұл да, әсіресе, жастары парсылану алдында тұрған Ирандағы қазақ диаспорасы үшін теңдесі жоқ қуаныш болды.

Басқаны былай қойғанда, бұрынғы Кеңес Одағы құрамындағы Ресей, Өзбекстан, Қарақалпақстан, Түркіменстан, Тәжікстан, Қырғызстан секілді бұрынғы одақтас республикалардағы қазақтарды атамекенге оралтудың заңдық тетіктерін жасаудың өзі де оңай болған жоқ. Дегенмен, бұл елдерде өмір сүріп жатқан ағайындарды елге оралту мәселесін де Елбасымыз тәуел-

сіздіктің алғашқы жылдарында аталған елдердің басшыларымен жеке-жеке сөйлесіп, тіл табысып, келісімге келу арқылы шешіп берді. Соның арқасында, әсіресе Өзбекстандағы қандастар отан құшағына кедергісіз оралуға мүмкіндік алды.

Азаттықтың алғашқы кезеңінде алыстағы ағайындарды елге оралту мәселесінде Қытай елімен келісімге келудің қиындығы көп көңілін күпті қылған сұрақтардың бірі болғаны жасырын емес. Алайда Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев ҚХР-ның сол кездегі төрағасы Цзянь Цзэминмен ауызекі келісіп, «бөлініп-жарылған отбасылардың қоныс аударуына» рұқсат алды. Соның арқасында ҚХР-ында өмір сүріп жатқан қандастардың арасындағы атажұртқа ораламын деушілердің көшіне де кең жол ашылды.

Қазірге дейін Қазақ елінде дүниежүзі қазақтарының төрт құрылтайы өтті. Дөңгелектеп айтқанда, бес-алты жылда бір Құрылтай өтіп тұрды деген сөз. Әр жолғы құрылтайға Елбасы өзі қатысып, алыстан келген ағайынға өзінің бауырмалдығын, Қазақ елінің ыстық ықыласын білдірумен бірге, шетелдердегі қазақ диаспорасының мұң-мұқтажын, көші-қонға қатысты түйткілді мәселелерді мұқият тыңдап, қатысты сала басшыларына оларды тездетіп шешу туралы нақты тапсырмалар беріп отырады. Әсіресе әр жолы құрылтайға келген ағайынға арнап айтқан жүрекжарды лебізінен Елбасының туған халқына деген сүйіспеншілігін, алыстағы ағайынға деген ыстық ықыласы мен бауырмалдығын аңғару қиын емес. Бір мысал, 2005 жылы 29 қыркүйек күні өткен Дүниежүзі қазақтарының үшінші құрылтайында Н.Назарбаев халқымыздың «Жол жүрсе өнеді» деген қанатты сөзін мысалға ала келіп: «Ал ең басты жол – Отанға бастайтын жол, ол жырақта жүріп сағыныштан сарғайған қандастарымыздың жүрегі арқылы өтетін жол. Талайларыңыз атамекенге жүрек жолымен келіп, туған жер төсінде тұрақтап қалып та жатырсыздар. Оттан да ыстық Отанның ыстығына күйіп, суығына тоңып келесіздер. Қай жерде жүрсеңіздер де, атамекенді ардақтаған адал жүректеріңізбен туған жеріміздің жақсы атын шығарып келесіздер. Сол үшін Сіздерге мың да бір рахмет айтамын!», — дегенде залдағы жұрттың дені лықсып келген көз жастарына ерік берді. Бұл әрине, қуаныштың, бақыттың, тебіреністің көз жасы еді...

Иә, бүгінде Қазақ елі – ата-бабалары ғасырлар бойы аңсаған азат күнге жетіп, тәуелсіздік туын тіккен күннен бастап тағдыр талайымен төрткүл

дүниенің төрт бұрышына тарыдай шашылған қандастарын қомақты қаражат бөліп, еліне шақырып отырған санаулы ғана мемлекеттердің бірі. Соның арқасында өткен ширек ғасыр ішінде 350 мыңға жуық отбасы Атажұртқа оралып, бұрыннан керегесі кең, бүгінде өзгелермен терезесі тең тәуелсіз еліміздің халқы 1 миллионнан астам қандастарымызбен толықты. «Елге ел қосылса – құт» дейтін қазақ даналығын бір сәтке де естен шығармайтын Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың жарлығымен 2008 жылдан бастап алыс-жақын шетелдердегі қандастарымыздың көшіп келу квотасы 20 мың отбасыға дейін көбейді. Бұл – жыл сайын шетелдерде тұратын 100 мыңға жуық қандасымыз мемлекет көмегімен атамекенге оралып, емін-еркін қоныстануына мүмкіндік алып отыр деген сөз. Ал атажұртқа өз күші, өз қаражатымен оралып жатқандары қаншама!? Бұдан тыс, Елбасының көші-қон саясатының түпкі мәнін терең түсініп, ел тағдыры мен болашағына қатысты іргелі шараға жұмыла қолдау көрсеткен бірқатар облыс, аудан, ауыл басшылары туған елмен қауышып, ортамызды толтырып жатқан қандастарымызға қолдан келгеннің бәрін жасап, тіпті арнайы ауыл салып беріп, сауапты да игілікті іс тындырып жатқанын атап айтуға тиіспіз. Бүгінде еліміздің бірнеше аймақтарында бейімдеу орталықтары құрылып, өзге ортадан келген ағайынның өз еліне тез сіңісіп кетуі үшін қажетті шарт-жағдайдың бәрі жасалуда. Алайда 2009-2010 жылдары көш кідіріп, белгіленген квота мөлшері толмай қалатын жағдайлар жиі қайталана бастаған болатын. Бұл мәселеге 2011 жылы мамыр айының 25-27 күндері елордамыз – Астанада өткен Дүниежүзі қазақтарының IV Құрылтайында Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың өзі баса назар аударып, қандастарымыздың елге оралу, тіркеуге тұру, азаматтық алуда кездесетін түрлі кедергілерді жою, қандастарымызды Отанға оралту жұмысын жүйелей түсу жұмыстары бойынша үкіметке нақты тапсырмалар берді. Ал 2015 жылғы 24 қараша күні Елбасы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне халықтың көші-қоны және жұмыспен қамтылу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойып, соңғы 2-3 жыл бойы қаңтарылып қалған қазақ көшінің қайта жандануына кең жол ашып, заңдық негіз қалап берді. Аталған заңда шетелде тұратын қандастарымызды атамекенге қоныстандырудың және оларды әлеуметтік қамсыздандырудың жаңа

мүмкіндіктері қарастырылған. Заң күшіне енгеннен бері, сырттан көшіп келген ағайындардың ел азаматтығын алу мерзімі қысқарып, көптеген жеңілдіктер мен көмектер ұсыныла бастады.

Демек, қазақ көші әлі де жалғаса береді деген сөз. Келемін деуші ағайынға отанның құшағы айқара ашық. Ал келген ағайындарымыздың басым көпшілігі атажұртқа орнығып, тиісті шаруасымен айналысып, бала-шағаларын өсіріп, Отан төрінде беймарал өмір сүруде. Тағы да қайталап айтамыз, тәуелсіздік алғаннан бері еліміздегі жүзеге асқан ең маңызды, ең ауқымды, мақтанып айтуға тұрарлық табыстарымыздың бірі һәм бірегейі – шетелдердегі ағайындарды атажұртқа көшіріп әкелу. Өзімізбен қатар тәуелсіздік алған республикалардың ешқайсысы да тап осындай ауқымды істі жүзеге асыра алған жоқ. Оған тәуекелдері жетпеді. Ертегідей ерлікке пара-пар мұндай қадамға тек Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев қана бара алды.

Ерлік емей немене?! Тәуелсіздігін жаңа алған Қазақ елін аяғынан тұрғызудың қат-қабат қиындықтарына қарамастан, шетелдерде өмір сүріп жатқан қазақ диаспорасын елге оралтумен жүйелі айналысуға – отансүйгіштік үлкен жүреппен қоса, көзсіз ерлік те қажет болатын. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бергі жиырма бес жылда бір миллионға жуық қандастарымыздың тарихи Отанына оралуы – Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың ел тәуелсіздігінің алғашқы жылынан бастап, батыл да дәйекті түрде жүргізіп келген салиқалы саясатының жемісі мен жеңісі екендігін атап айтуға тиіспіз.

Ал шеттен келген бауырларымызбен бірге елге оралып жатқан мәдени құндылықтарымыз отандық мәдениетіміздің дамуы мен өркендеуіне тың тыныс, жаңа өріс сыйлағанын неге мақтанышпен жыр етпеске!? Атап айтқанда қазақтың қаймағы бұзылмаған шұрайлы тілі мен бай әдеби мұралары, діни сенім-намымы мен халықтық салт-дәстүрі, ұлттық рух пен мінез-құлқы, ұлттық қолөнердің әртүрлі үлгілері, Қазақ елінде ұмыт болып бара жатқан көптеген ән-күйлері мен билері осы қандас-бауырларымызбен бірге соңғы ширек ғасырда отандық мәдениеттің қоржынына қосылды.

Бұдан тыс, атажұртқа оралған ағайындардың арасында еліміздің іскерлік-кәсіпкерлік саласында, ғылым-білім саласында, өнер мен мәдениет саласында жемісті еңбек етіп, Қазақ елінің дамуы мен гүлденуіне өзіндік үлес қосып жүргендері қаншама?! Бұл арнайы қарастыруға тұрарлық бөлек әңгіменің арқауы.

Қысқасы, «Елге ел қосылса – құт» деген осы. Елбасымыздың көші-қон және демография саласындағы салиқалы саясатының, шетелдердегі қазақ диаспорасы жөніндегі ізгі ниетінің арқасында өлгеніміз тірілді, өшкеніміз жанды, ортамыз толды, ойдағымыз болды!

Елбасымыздың Қазақ елінің тағдыры мен болашағын ойлаудан туған, өзі білек түре кіріскен, бүгінде жемісін де бере бастаған стратегиялық ұлы саясаты ешқашан сұйылмауға тиіс деп ойлаймыз.

Өйткені «Мәңгілік ел» боламыз десек, біздің әлі де өсіп-өнуіміз керек, көбеюіміз керек! Көсегеміз көбейсек қана көгереді!

Елбасы Н.Ә.Назарбаев уақыт тауып, шетелдерге хабар тарату радиосынан сөз сөйлеп, алыста жүрген ағайындарға ақ тілегін жолдады. Азат ел, тәуелсіз мемлекет басшысының үні қандай асқақ, сөздері қандай жалынды еді! Әуе толқынынан саңқылдай шыққан бұл тілекті ет құлағымен естіген қазақ баласының қуанышында шек болған жоқ. Әсіресе Елбасымыздың: «Қымбатты отандастар! Ежелгі атамекенінен жырақтап қалған Сіздерді кешегі күнге дейін ата-баба жеріне қайтып келе аламыз ба деген сұрақтың алаңдатып келгенін мен жақсы білемін. «Туған жердің түтіні де ыстық» дейді халқымыз. Қандас бауырларымызды байырғы ата қонысына тарту мақсатында Қазақстан Үкіметі арнайы қаулы қабылдады. Сондықтан атамекенге келемін деуші ағайындарға жол ашық. Ата-баба әруағы алдарыңыздан жарылқасын!» деген сөздерін толқымай тыңдау мүмкін емес еді.